

نقش دینداری در سلامت روان، هویت‌یابی و امنیت اجتماعی دانشجویان دانشگاه قم

* سهراب عبدی‌زرین

E-mail: S.abdizarrin@qom.ac.ir

** علی‌نقی فقیهی

E-mail: an_faghihi@qom.ac.ir

*** محمدرضا ضمیری

E-mail: zamiri.mr@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۴/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۲۰

چکیده

هدف تحقیق حاضر بررسی نقش دینداری در سلامت روان، هویت‌یابی و امنیت اجتماعی است که به صورت مدل دینداری و امنیت اجتماعی مطرح شد. تعداد ۵۵۶ نفر دانشجوی به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده و بررسی شدند. پرسشنامه‌های دینداری، هویت شخصی، سلامت روان، امنیت اجتماعی و کجروی رفتاری جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده شدند. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS-22 و برای بررسی برازش مدل از نرم‌افزار Amos-22 استفاده شد، که مقادیر شاخص‌های برازندگی مدل نشان داد که برازش مدل تحقیق خوب و مناسب بود. نتایج تحلیل مسیر برای مدل تحقیق نشان داد رابطه مستقیم از دینداری به هویت‌یابی (۰/۳۴-)، و کجروی رفتاری (۰/۳۸-) معنادار بود، اما از دینداری به سلامت روان و امنیت اجتماعی معنادار نبود. همین‌طور رابطه مستقیم از هویت‌یابی به سلامت روان (۰/۵۱) و به کجروی رفتاری (۰/۱۱) معنادار بود، اما به امنیت اجتماعی معنادار نبود، و نیز از سلامت روان به کجروی رفتاری (۰/۱۲) معنادار بود، اما به امنیت اجتماعی معنادار نبود. و این‌که مسیر مستقیم مدل، از کجروی رفتاری به امنیت اجتماعی (۰/۳۵) نیز معنادار بود. نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره نشان داد که براساس مقوله جنسیت در متغیرهای دینداری، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی و همین‌طور براساس مقوله وضعیت تأهل در متغیرهای دینداری، سلامت روان، هویت‌یابی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی تفاوت معنادار وجود دارد.

کلید واژه‌ها: دینداری، امنیت اجتماعی، هویت‌یابی، سلامت روان و کجروی رفتاری.

* استادیار گروه تربیتی دانشگاه قم، نویسنده‌ی مسؤول

** دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه قم

*** دانشیار گروه الهیات و معارف دانشگاه پیام‌نور

مقدمه و طرح مسأله

دین در طول تاریخ بشریت همواره به‌عنوان نیازی اصلی به‌شمار رفته است و تمام انسان‌ها در طول تاریخ به روش‌های گوناگون کوشیده‌اند که این نیاز خود را برآورده سازند. نکته مهم این است که توجه انسان‌ها به این مقوله بی‌دلیل نبوده و دین مؤلفه‌ای بوده که به جوامع انسانی خدمات شایانی داشته است و شاید بزرگترین دستاورد دین برای جوامع بشری در بُعد فردی ایجاد آرامش روانی و در بُعد اجتماعی افزایش امنیت اجتماعی بوده است.

دینداری عبارتست از پایبندی و آگاهی از اصول و شعائر یک مذهب، به‌گونه‌ای که بر زندگی فردی و اجتماعی تأثیرگذار باشد (ربانی و طاهری، ۱۳۸۸: ۴۷). یک فرد دیندار کسی است که با آگاهی از اصول و شعائر یک مذهب به پیروی از آن می‌پردازد، به نحوی که این پیروی بر زندگی فردی و اجتماعی وی تأثیرگذار است (شهابی، ۱۳۸۲: ۹۳). برگرن و بژنسکو (۲۰۱۱) معتقدند مذهب تأثیرات مختلفی بر رفتارهای اجتماعی می‌گذارد و دینداری مستلزم داشتن تعاملات اجتماعی است.

امنیت به معنی ایمن شدن و در امان بودن است (معین، ۱۳۸۱: ۱۱۷). هم‌چنین به معنی مصونیت از تعرض و تصرف اجباری برخلاف رضایت است (زاده‌علی، ۱۳۸۸: ۲۴). امنیت منوط به رهایی نسبی از تهدید و بهره‌گیری بهینه از فرصت‌هاست (خلیلی، ۱۳۸۱: ۸۱) و به دفاع یا حفاظت از خود، خانواده، دوستان و اموال گفته می‌شود (کلمنتس، ۱۳۸۴: ۳۶). امنیت اجتماعی از نگاه بوزان به قابلیت الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب، هویت و عرف ملی مربوط است (نوبدینا، ۱۳۸۵: ۷۵). از این منظر با حفظ عناصر اصلی انسجام اجتماعی جامعه، تحقق شرایط امن برای بقا و تداوم جامعه میسر می‌شود. احساس امنیت اجتماعی پدیده‌ای روان‌شناختی - اجتماعی است، این احساس ناشی از تجربه‌های مستقیم و غیرمستقیم افراد از شرایط و اوضاع محیط پیرامون است که افراد مختلف به‌صورت‌های گوناگون آن را تجربه می‌کنند (بیات، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

از نظر کاپلان و سادوک (۱۳۹۰)، «سلامت‌روانی آن حالت بهزیستی است، که افراد قادر می‌باشند به راحتی درون جامعه خود عمل کنند و پیشرفت‌ها و خصوصیات شخصی برایشان رضایت‌بخش باشد». برای اولین بار موضوع هویت به‌صورت دقیق توسط اریکسون در سال ۱۹۵۰ مطرح شد (رحیمی‌نژاد، ۱۳۷۹: ۵۳). اریکسون «وحدت هویت» و «بحران هویت» را تعارض عمده دوران نوجوانی می‌داند (شولتز و شولتز، ۱۳۸۹: ۷۶). به عقیده اریکسون، هویت عبارت است از «یک احساس نسبتاً پایدار از یگانگی خود».

دیویس دین را عامل انسجام‌بخش و تقویت همکاری‌های اعضا و ادای دین را هنجاربخش و نظم‌آفرین می‌داند. توکویل نیز دین را عامل کمک کردن مردم به یکدیگر و گذشتن از منافع خودشان به‌خاطر دیگران می‌داند (نقل از پناهی و شایگان، ۱۳۸۶). عضویت‌های گروهی گاه به دلیل نیاز فرد به خود ادراکی و تحت شرایط پریشانی و اندوه شکل می‌گیرد. بر این اساس هویت مذهبی زمانی که احساس امنیت فرد کاهش یافته و تحلیل رفته است می‌تواند بسیار مهم و تأثیرگذار باشد (یسدلکی و همکاران، ۲۰۱۰: ۶۴). هویت‌یابی بوسیله‌ی یک گروه مذهبی احساس ثبات‌یافتگی و اطمینان‌خاطر بیشتری نسبت به دیگر گروه‌های اجتماعی را به‌دست می‌دهد، حتی بیشتر از شبکه‌های حمایتی سازمان‌یافته (گراهام و هایدت، ۲۰۱۰). از این رو مذهب با هویت‌سازی، مانع از ایجاد احساس و اماندگی و عدم احساس امنیت در فرد می‌شود. مذهب می‌تواند حس اعتماد، پیوند، هویت مشترک، همبستگی اجتماعی و روحیه همکاری و تعاون را در افراد ایجاد کند (کتابی، ۱۳۸۳: ۳۹).

موضوع دین از همان ابتدا در حیطه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی مورد بحث و توجه بوده است. کارکرد دین و پیامدهای دین از جمله حیطه‌های مورد توجه پژوهشگران بوده است و نقش دین در بهداشت و سلامت روان از حیطه‌هایی بوده است که بیشترین تحقیقات را در حوزه دین به خود اختصاص داده است. از طرف دیگر، دین همیشه در جایگاهی بوده است که به فلسفه زندگی انسان توجه و سعی داشته است که فلسفه وجودی انسان را روشن سازد و به نوعی می‌توان گفت که دین در شناخت انسان نقش به‌سزایی داشته است و مسأله هویت و هویت‌یابی از جمله مسایل مرتبط با حوزه دین بوده است و این‌که آیا دین در شکل‌گیری هویت انسان‌ها می‌تواند نقش داشته باشد؟ به نظر می‌رسد دین چه به‌صورت مستقیم و چه به‌واسطه سلامت روان و هویت‌یابی می‌تواند در کاهش مشکلات رفتاری و اجتماعی نقش داشته باشد و به عبارتی می‌تواند منجر به کاهش کجروی‌های رفتاری و نیز کاهش آنومی و ناهنجاری اجتماعی شود و بالطبع این عوامل می‌توانند در روند شکل‌گیری جامعه‌ی امن که احساس امنیت اجتماعی را افزایش می‌دهد، نقش داشته باشد.

سؤال پژوهش

با توجه به مطالب ذکر شده، سؤال اصلی تحقیق حاضر این است که آیا مدل دینداری و امنیت اجتماعی ارایه شده در تحقیق حاضر از برآزش مناسبی برخوردار است؟ در این

مدل به بررسی نقش دینداری در افزایش امنیت اجتماعی و پیشگیری از کجروی رفتاری به واسطه‌ی هویت‌یابی و افزایش سلامت روان پرداخته شده است. دینداری به‌عنوان متغیر مستقل، هویت‌یابی و سلامت روان به‌عنوان متغیرهای میانجی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی به‌عنوان متغیرهای وابسته در مدل پژوهش مطرح بوده‌اند. هم‌چنین آیا براساس مقوله‌های جنسیت و وضعیت تأهل در بین متغیرهای پژوهش تفاوت معنادار وجود دارد؟

چارچوب مفهومی تحقیق

پیتر لادینگ برگر از جمله صاحب‌نظران حوزه جامعه‌شناسی است که به مؤلفه‌ی دین رویکرد کارکردگرا دارد و نظم‌دهی و معنابخشی به زندگی افراد را از جمله کارکردهای دین می‌داند. البته دورکیم و وبر از جمله پیشگامان این رویکرد بوده‌اند. در این رویکرد به تاریخچه دین چندان توجهی نمی‌شود بلکه آنچه اهمیت دارد کارکرد فردی و اجتماعی دین است که منجر به سلامت فردی و اجتماعی می‌شود و نقش دین را مثبت ارزیابی می‌کنند. دیویس معتقد است که دین نقش اجتناب‌ناپذیری در ایجاد یکپارچگی اجتماعی دارد. توماس آدی از دیگر نظریه‌پردازان کارکردگرا، به تبیین کارکردهای دین پرداخته است که از آن جمله به نقش مثبت دین در حمایت عاطفی افراد جامعه، امنیت عاطفی به‌واسطه‌ی انجام مناسک دین، کارکرد هویت‌بخشی به افراد جامعه، کارکرد رشدی دین به‌واسطه‌ی تسهیل فرایند اجتماعی شدن افراد و کارکرد هنجاری دین که اهداف گروهی را مقدم بر اهداف فردی قرار می‌دهد، می‌توان اشاره کرد (سراج‌زاده، جواهری و ولایتی خواجه، ۱۳۹۲: ۶۱).

امنیت اجتماعی به حفظ مجموعه ویژگی‌هایی ارجاع دارد که بر مبنای آن افراد خودشان را به‌عنوان عضو یک گروه اجتماعی قلمداد می‌کنند یا به بیان دیگر، مربوط به جنبه‌هایی از زندگی فرد می‌شود که هویت اجتماعی او را سامان می‌بخشند. حال هر عامل و پدیده‌ای که باعث اختلال در احساس تعلق اعضای گروه شود در واقع هویت گروه را به مخاطره انداخته و تهدیدی برای امنیت اجتماع محسوب می‌شود (نویدینا، ۱۳۸۲: ۸۷). رویکردهای متفاوتی به امنیت وجود دارد. رویکرد اجتماعی یکی از مهم‌ترین رویکردها است. در این رویکرد امنیت و احساس امنیت در بستر زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی تبیین می‌شوند. در حوزه جامعه‌شناسی، احساس امنیت در یک نظام اجتماعی بر بستر عامل - ساختار تبیین شده است و از این حیث، به احساس امنیت به‌عنوان

احساس ذهنی کنشگر مورد توجه می‌شود. زمینه اجتماعی - فرهنگی امنیت در سه بعد قابل طرح است: رفتاری، ساختاری و زمینه‌ای. در بُعد رفتاری تمرکز بر کنش متقابل میان افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها در راستای حفظ و تولید نظم اجتماعی است. نظمی که منشأ اصلی احساس امنیت است. در بعد ساختاری، سازمان‌ها و نهادها، قوانین، ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر جامعه به‌عنوان ضرورت کارکردی برای تولید نظم و امنیت در نظر گرفته می‌شوند. بُعد زمینه‌ای به شرایط محیطی، تاریخی، فرهنگی و تمدنی جامعه مرتبط است. ارزش‌های دینی در بُعد رفتاری و تأثیر بر کنش میان افراد و دین به‌عنوان یک نهاد تولید نظم در بُعد ساختاری، می‌تواند بر ایجاد امنیت و احساس امنیت مؤثر باشند (بیات، ۱۳۸۸: ۵۳).

شاطریان و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی که به بررسی ارتباط بین دین و امنیت در شهرستان کاشان انجام دادند نتایج تحقیق را چنین گزارش دادند که رابطه‌ی مستقیم و معناداری بین میزان دینداری و احساس امنیت اجتماعی وجود دارد. هم‌چنین به‌زعم نتایج تحلیل رگرسیون این تحقیق، مجموع ابعاد دینداری توانایی پیش‌بینی و تبیین ۲۳٪ از تغییرات احساس امنیت اجتماعی را دارند.

تحقیق پوراحمد و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه دینداری و احساس امنیت اجتماعی در شهرستان کوه‌دشت» نشان داد که بین ابعاد دینداری با متغیرهای احساس امنیت اجتماعی همبستگی معنادار وجود دارد که در این تحقیق ابعاد دینداری شامل فکری، اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی بوده است.

در تحقیق امین بیدختی و شریفی (۱۳۹۱) با عنوان «بررسی نقش مداخله‌گرایانه‌ی سازه سرمایه اجتماعی در رابطه بین دینداری و احساس امنیت اجتماعی» نتایج نشان داد که دینداری در سرمایه اجتماعی نقش داشته است و سرمایه اجتماعی هم در احساس امنیت اجتماعی سهم داشته است که دینداری به‌صورت غیرمستقیم در احساس امنیت اجتماعی تأثیرگذار بوده است. تحقیق مشابه دیگری توسط هاشمیان‌فر، دهقانی و اکبرزاده (۱۳۹۲) با عنوان «تأثیر دینداری و رسانه‌های جمعی بر احساس امنیت اجتماعی دانشجویان» انجام شد که نتایج نشان داد دینداری بر احساس امنیت اجتماعی نقش مؤثر داشته است که در بین ابعاد دینداری، بعد اعتقادی بیشترین نقش را در احساس امنیت اجتماعی داشته است.

کفاشی (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان «مدل معادلات ساختاری رابطه مؤلفه‌های دینداری با مؤلفه‌های سلامت اجتماعی دانشجویان» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن انجام

داد که نتایج این تحقیق نشان داد دینداری به خصوص مؤلفه‌ی اعتقادی آن در انسجام اجتماعی از مؤلفه‌های سلامت اجتماعی نقش داشته است.

در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان دینداری و ارتباط آن با سبک‌های هویت دانشجویان» نتایج نشان داد که بین دینداری دانشجویان با سبک‌های هویت موفق در دانشجویان رابطه مثبت وجود دارد و از طرفی دانشجویانی که در دینداری نمرات پایین تری داشتند از بحران هویت بیشتری برخوردار بودند، به عبارت دیگر نتایج پژوهش مؤید آن بوده است که نقش دینداری مثبت و تعدیل کننده در شکل‌گیری هویت بوده است (دهستانی، زاده‌محمدی و محمدی، ۱۳۹۱).

تحقیق واحدی و احمدیان (۱۳۹۳) که بر روی ۶۶۷ دانشجوی دختر و پسر دانشگاه تبریز و با استفاده از تحلیل معادلات ساختاری صورت گرفته بود نشان داد که سبک‌های هویت مذهبی و ابعاد دینداری پیش‌بین مناسبی برای بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان بوده است. هم‌چنین بین ابعاد دینداری و سبک‌های هویت مذهبی با مؤلفه‌های بهزیستی روان‌شناختی همبستگی معنادار بود. براساس مؤلفه جنسیت در متغیرهای پژوهش تفاوت معناداری وجود داشت که نتایج نشان داد در هر سه متغیر پژوهش دختران دانشجو نسبت به پسران دانشجو وضعیت بهتری داشتند و از میزان دینداری بالاتر، بهزیستی روان‌شناختی بهتر و هویت مذهبی شکل گرفته تری برخوردار بودند.

پژوهش موسوی و اکبری زردخانه (۱۳۸۹) با هدف بررسی الگوی رابطه دینداری و سلامت روان دانشجویان دختر و پسر صورت گرفت که نمونه‌ها از بین دانشجویان دانشگاه تهران انتخاب شدند. یافته‌ها نشان داد که در گروه دانشجویان دختر، کلیه مؤلفه‌های دینداری با مؤلفه‌های اضطراب، افسردگی، بیخوابی و جسمانی‌سازی رابطه معکوس دارند، ولی تنها رابطه علایق و عواطف دینی با جسمانی‌سازی و اضطراب معنادار شده بود. در گروه پسران، اضطراب، افسردگی و سلامت روانی عمومی با کلیه‌ی زیرمقیاس‌های دینداری رابطه معکوس معنادار داشتند. در مؤلفه‌های دینداری و سلامت روان دانشجویان دختر و پسر تفاوت معناداری وجود نداشت. هم‌چنین در پژوهش مشابه دیگری که بر روی دانشجویان شاهد و غیرشاهد انجام شد نتایج نشان داد که در هر دو گروه از دانشجویان بین دینداری و سلامت روان رابطه مثبت وجود داشته است (موسوی، ۱۳۹۱).

نجفی، احدی و دلاور (۱۳۸۵) در تحقیقی تحت عنوان بررسی رابطه کارایی خانواده و دینداری با بحران هویت نشان دادند که بین کارایی خانواده و دینداری با بحران

هویت رابطه معکوس وجود دارد. هم‌چنین نتایج رگرسیون نشان داد از بین دینداری و کارایی خانواده، متغیر دینداری توانایی بیشتری در پیش‌بینی بحران هویت دارد. از نتایج دیگر این پژوهش، تفاوت بین دختران و پسران دبیرستانی در مؤلفه دینداری بود که دختران نمرات بالاتری در این مؤلفه نسبت به پسران داشتند اما در بحران هویت براساس جنسیت تفاوت معناداری به‌دست نیامد.

تحقیق جمشیدی سلوکلو و شیخ‌الاسلامی (۱۳۹۲) بر روی دانش‌آموزان راهنمایی و دبیرستانی شهر شیراز نشان داد که تفاوت جنسیتی در مؤلفه دینداری وجود دارد طوری که نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که نقش‌های جنسیتی زنانه با دینداری رابطه مثبت معنادار داشته است منتها نقش‌های جنسیتی مردانه رابطه معناداری با دینداری نداشته است. در بحث جنسیت و دینداری، تحقیقی که توسط مدیری و آزادارمکی (۱۳۹۲) صورت گرفت نشان داد که به‌طورکلی در ایرانیان، تفاوت‌های جنسیتی در دینداری وجود دارد و زنان در این مقوله بالاتر از مردان هستند و زمینه دینداری بیشتری دارند؛ و نیز سراج‌زاده (۱۳۸۷) در تحقیق خود به توصیف بیشتر زنان در دینداری نسبت به مردان می‌پردازد و بعد دینداری را در زنان قوی‌تر از مردان ذکر می‌کند.

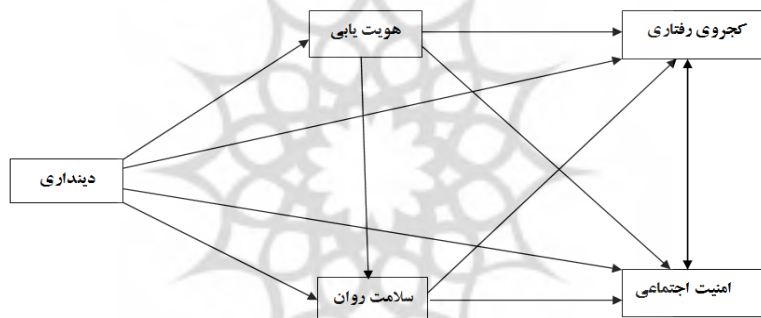
نتایج پژوهش کاظمی و نیک‌منش (۱۳۸۸) نشان داد که بین نمره سطح دینداری و خویش‌داری همبستگی معکوس معنی‌داری وجود دارد؛ به عبارتی با افزایش سطح دینداری، خویش‌داری نیز افزایش می‌یابد. هم‌چنین نتایج نشان داد بین خویش‌داری و مصرف مواد در دانشجویان نیز رابطه معکوسی وجود دارد.

سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) که براساس مدل دینداری گلاک و استارک پژوهشی در بین دانشجویان خوابگاهی دانشگاه سمنان انجام دادند که در آن رابطه متغیرهای احساس آنومی و کجروی رفتاری معکوس به‌دست آمد. هم‌چنین، دینداری از طریق کاهش احساس آنومی در افراد منجر به کاهش کجروی رفتاری شده است. تحقیقات متعدد نشان داده که داشتن اعتقاد مذهبی می‌تواند در پیشگیری و کاهش اختلال‌های روانی و هم‌چنین مشکلات ناشی از اعتیاد مؤثر باشد (صالحی، سلیمانی‌زاده، یزدی و عباس‌زاده، ۱۳۸۶).

سرگلزایی و همکاران (۱۳۸۰) بین مدت زمان صرف شده برای فعالیت‌های مذهبی و دچار شدن به اضطراب و افسردگی و سوء‌مصرف مواد رابطه‌ی معکوس گزارش کردند. هادیانفرد (۱۳۸۴) نشان داد که احساس ذهنی بهزیستی با عمل به باورهای دینی ارتباط دارد، یعنی افرادی که بیشتر بر پایه عمل به باورهای دینی عمل می‌کنند، احساس

ذهنی بهیستی بالاتری داشتند. یافته‌های تحقیق کاظمی و همکاران (۱۳۸۴) نشان داد که روزه می‌تواند عامل مهمی در کاهش میزان افسردگی و بهبود وضعیت بهداشت روانی دانشجویان باشد. بهرامی مشعوف (۱۳۷۳) رابطه منفی معناداری بین میزان عبادت و نوروهای افسردگی و اضطراب یافت. تحقیق ابراهیمی و نصیری (۱۳۷۵) نشان داد که پایبندی به نگرش‌های مذهبی و نماز خواندن در حفظ تعادل روانی و استمرار امیدواری و عزت نفس انسان‌ها مؤثر هستند (نقل از صالحی و همکاران، ۱۳۸۶). مطالعات نشان داده که عملکردهای مذهبی، حضور در اماکن مذهبی و خواندن کتاب‌های مقدس و شرکت در فعالیت‌های دینی با سلامت روانی همبستگی مثبت دارد (مروتی شریف‌آباد و همکاران، ۱۳۸۳). نتایج مطالعه‌ای که در کارولینای شمالی (گلانتز، لارسن و رایبستون، ۲۰۰۰) انجام شد نشان داد که هر چه افراد در فعالیت‌های مذهبی مشارکت داشتند، از سلامت روان بیشتری برخوردارند (لورن و کارل، ۲۰۰۳).

چارچوب نظری تحقیق حاضر براساس مدل دینداری گلاک و استارک، هم‌چنین براساس رویکرد کارکردگرایی به دین شکل گرفته است. براساس مدل دینداری ابعاد دینداری که شامل اعتقادی، تجربی، مناسکی و پیامدی مورد نظر بوده است که براساس همین دیدگاه از پرسشنامه‌ای که مطابق آن ساخته شده استفاده شده است و براساس رویکرد کارکردگرا به کارکردهای اصلی دین پرداخته شده است که از جمله آنها هویت‌یابی، سلامت روان، امنیت اجتماعی و کجروی رفتاری است.

شکل ۱: مدل نظری تحقیق

چنان‌که در مدل نظری تحقیق حاضر در شکل (۱) نشان داده شده است دینداری متغیر مستقل است، متغیرهای هویت‌یابی و سلامت روان نقش واسطه‌ای دارند و متغیرهای کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی وابسته هستند.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر از نوع همبستگی بود. جامعه تحقیق شامل کلیه دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه قم بود. تعداد کل دانشجویان دانشگاه قم ۸۵۲۰ نفر بودند که از این تعداد ۵۴۸۵ نفر دانشجوی مقطع کارشناسی و از این تعداد ۲۹۰۱ نفر مرد و ۲۵۸۴ نفر زن بودند. جهت نمونه‌گیری، تعداد ۶۰۰ نفر به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای از بین دانشجویان انتخاب و پرسشنامه‌های تحقیق اجرا شد. به این صورت که از بین دانشکده‌های دانشگاه قم، چند دانشکده انتخاب شد و سپس در هر دانشکده، چند گروه آموزشی انتخاب شده و پرسشنامه‌ها اجرا شدند. واحد نمونه‌گیری کلاس درس بود که بعد از انجام هماهنگی لازم، پرسشنامه‌ها در کلاس درس توزیع شد. اصل داوطلبانه بودن آزمودنی‌ها با این ترتیب که الزامی در تکمیل پرسشنامه‌ها نبود، رعایت و نیز اصل محرمانه بودن اطلاعات که الزامی در ثبت مشخصات فردی نبود، رعایت شد. لازم به ذکر است که از ۶۰۰ پرسشنامه اجرا شده، تعدادی قابلیت تحلیل نداشتند که از روند تحلیل کنار گذاشته شدند. به عبارت دیگر، ۵۵۶ پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفت و ۴۴ پرسشنامه به دلیل نقص و یا عدم دقت آزمودنی‌ها در تکمیل پرسشنامه کنار گذاشته شدند. برای توصیف داده‌های پژوهش و تحلیل‌های جانبی پژوهش از نرم‌افزار SPSS-22 و برای بررسی برازش مدل از نرم‌افزار Amos-22 استفاده شد.

ابزارهای تحقیق

پرسشنامه ویژگی‌های دموگرافیک: این پرسشنامه به سنجش ویژگی‌های دموگرافیک از قبیل سن، سال تحصیلی، رشته تحصیلی و معدل تحصیلی اختصاص داشت.

۱- پرسشنامه دینداری

این پرسشنامه دینداری برای جامعه‌ی ایرانی (سراج‌زاده، ۱۳۷۷: ۵۹) ساخته شده است که دینداری را با استفاده از ۲۶ سؤال در طیف لیکرتی و در مؤلفه‌های اعتقادی، تجربی، پیامدی و مناسکی ارزیابی می‌کند. اعتبار و روایی این پرسشنامه در تحقیقات متعدد داخلی مورد تأیید قرار گرفته است. جهت سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده بود که به ترتیب در مؤلفه‌های اعتقادی ۰/۸۱، تجربی ۰/۷۱، پیامدی ۰/۷۳ و مناسکی ۰/۸۱ گزارش شده بود. این پرسشنامه براساس مدل گلاک و استارک تدوین شده است (سراج‌زاده و پویافر، ۱۳۸۷: ۷۹).

۲- پرسشنامه هویت شخصی

این پرسشنامه توسط احمدی (۱۳۷۳) براساس چندین معیار برای جامعه‌ی ایرانی تدارک دیده شده است که این معیارها عبارت بودند از: ۱- اشکال در اهداف بلندمدت ۲- تردید در انتخاب شغل ۳- نداشتن الگوی مناسب برای رفاقت ۴- نامناسب بودن رفتار ۵- اشکال در شناخت و معرفت دینی ۶- عدم توجه به ارزش‌های اخلاقی ۷- رعایت نکردن تعهد گروهی ۸- اختلال در تنظیم وقت ۹- نداشتن الگوی مناسب برای تشکیل خانواده ۱۰- داشتن دید منفی نسبت به خود. این آزمون ۱۰ سؤال دارد یعنی برای هر یک از معیارهای مطرح شده یک سؤال طراحی شده است. ضریب اعتبار اولیه پرسشنامه ۰/۹۲ بدست آمده بود (نجفی، احدی و دلاور، ۱۳۸۵: ۲۳).

۳- پرسشنامه سلامت روان (GHQ)

از جمله ابزارهایی بوده که در زمینه‌های بالینی و پژوهشی بسیار کارآمد بوده و کاربردهای زیادی داشته است. این ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه ۲۸ سؤالی، سلامت عمومی گلدبرگ و هیلر (۱۹۷۲) است که به منظور غربال کردن اختلالات روانی غیرسایکوتیک به کار برده می‌شود و شامل خرده مقیاس‌های علائم جسمانی، اضطراب و بی‌خوابی، ضعف در کارکرد اجتماعی و افسردگی است که هر خرده‌مقیاس شامل ۷ سؤال است. هومن (۱۳۷۶) اعتبار این آزمون را در حد مناسب گزارش کرده است که ضریب آلفای کرونباخ زیر مقیاس‌ها بین ۰/۷۹ تا ۰/۹۱ گزارش شد (نقل از عبدی‌زرین، ۱۳۹۰: ۲۸).

۴- پرسشنامه کجروی رفتار

این پرسشنامه به سنجش رفتارهایی توجه دارد که به نوعی رفتارهای ناهنجار اجتماعی تلقی می‌شوند و شاید آنها را بتوان رفتارهایی هنجارشکن و ناعرف نامید، به‌عنوان مثال مصرف دخانیات از جمله گویه‌های این پرسشنامه است. این پرسشنامه در تحقیق سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) استفاده شد و روایی و پایایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. این پرسشنامه با تغییرات جزئی که قابل استفاده در محیط دانشگاهی باشد انجام شد و سپس مورد استفاده قرار گرفت که قبل از اجرا، روایی و پایایی آن بررسی شد که جهت روایی از روایی صوری (نظر مصححان) و جهت پایایی از ضریب آلفای کرونباخ (همسانی درونی سؤالات) استفاده شد که مقدار مطلوبی بدست آمد.

1 General Health Questionnaire

۵- پرسشنامه امنیت اجتماعی

این پرسشنامه به گونه‌ای طراحی شده است که احساس امنیت اجتماعی افراد را مورد سنجش قرار می‌دهد. این پرسشنامه در تحقیق سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) استفاده شد و روایی و پایایی پرسشنامه تأیید شد. گویه‌های این پرسشنامه شامل ۱۲ مورد بود که در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای احساس امنیت اجتماعی را سنجید که عبارت بودند از: رفتن و نشستن در پارک به تنهایی، راه رفتن به تنهایی در یک مسیر خلوت در شب، خالی گذاشتن منزل به مدت چند روز، تنها فرستادن کودکان به مدرسه، پارک کردن اتومبیل در خیابان به مدت طولانی، دوستی با افراد غریبه، آراستن کودکان به زیورآلات در بیرون از منزل، کمک به سرنشینان اتومبیلی که در خیابان خراب شده است، به همراه داشتن پول نقد به مقدار زیاد یا وسایل قیمتی، خوابیدن در منزل موقع شب به تنهایی، صحبت کردن با افراد غریبه و رفت آمد کردن به خانه همسایه.

یافته‌ها

جهت بررسی ضرایب همبستگی متقابل بین متغیرهای دموگرافیک پژوهش یعنی معدل تحصیلی، سن و سال سکونت با متغیرهای مدل پژوهش یعنی دینداری، سلامت روان، هویت‌یابی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد؛ چراکه این متغیرها در سطح مقیاس فاصله‌ای اندازه‌گیری شده بودند. در جدول (۱) میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای دموگرافیک پژوهش یعنی معدل تحصیلی، سن و سال سکونت در قم گزارش شده است.

جدول ۱: میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای دموگرافیک پژوهش

معدل	سن	سال سکونت
میانگین	۲۰/۹۸	۱۴/۹۴
انحراف معیار	۲/۰۹	۹/۳۴

چنان‌که در جدول (۱) نشان داده شده است معدل تحصیلی دانشجویان مورد مطالعه ۱۶/۳۶ با انحراف معیار ۱/۷۵ به دست آمد. میانگین سن دانشجویان مورد مطالعه ۲۰/۹۸ با انحراف معیار ۲/۰۹ بود، و نیز میانگین سال سکونت دانشجویان مورد مطالعه ۱۴/۹۴ با انحراف معیار ۹/۳۴ بود. در ادامه میزان همبستگی و معناداری متغیرهای دموگرافیک پژوهش با متغیرهای اصلی پژوهش بررسی و در جدول (۲) گزارش شده است.

جدول ۲: ضرایب همبستگی و سطوح معناداری متغیرهای دموگرافیک با متغیرهای اصلی پژوهش

سطح معناداری $p \leq .01$ **	میزان همبستگی	متغیرهای پژوهش	متغیرهای دموگرافیک
**	۰/۱۶	دینداری	معدل
**	-۰/۱۶	هویت یابی	
-	-۰/۰۶	سلامت روان	
**	-۰/۱۸	کجروی رفتاری	
-	۰/۰۲	امنیت اجتماعی	
-	-۰/۰۳	دینداری	سن
**	-۰/۱۱	هویت یابی	
**	-۰/۱۳	سلامت روان	
-	-۰/۰۲	کجروی رفتاری	
-	۰/۰۶	امنیت اجتماعی	
-	-۰/۰۳	دینداری	سال سکونت
-	۰/۰۷	هویت یابی	
-	-۰/۰۳	سلامت روان	
**	-۰/۱۸	کجروی رفتاری	
**	۰/۱۵	امنیت اجتماعی	

چنان که در جدول (۲) مشاهده می شود ضرایب همبستگی و سطوح معناداری متغیرهای دموگرافیک با متغیرهای اصلی پژوهش نشان داده شده است. همبستگی معدل تحصیلی با متغیرهای دینداری، هویت یابی و کجروی رفتاری معنادار بود، ولی با سلامت روان و امنیت اجتماعی معنادار نبود، و نیز همبستگی سن با متغیرهای هویت یابی و سلامت روان معنادار بود ولی با متغیرهای دینداری، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی معنادار نبود. سال سکونت با کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی همبستگی معنادار داشت ولی با متغیرهای دینداری، هویت یابی و سلامت روان همبستگی معناداری نشان نداد.

در جدول (۳) میانگین، انحراف استاندارد و ضرایب همبستگی متقابل متغیرهای دینداری، سلامت روان، هویت یابی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی نشان داده شده است.

جدول ۳: میانگین، انحراف استاندارد و ضرایب همبستگی متقابل متغیرهای پژوهش

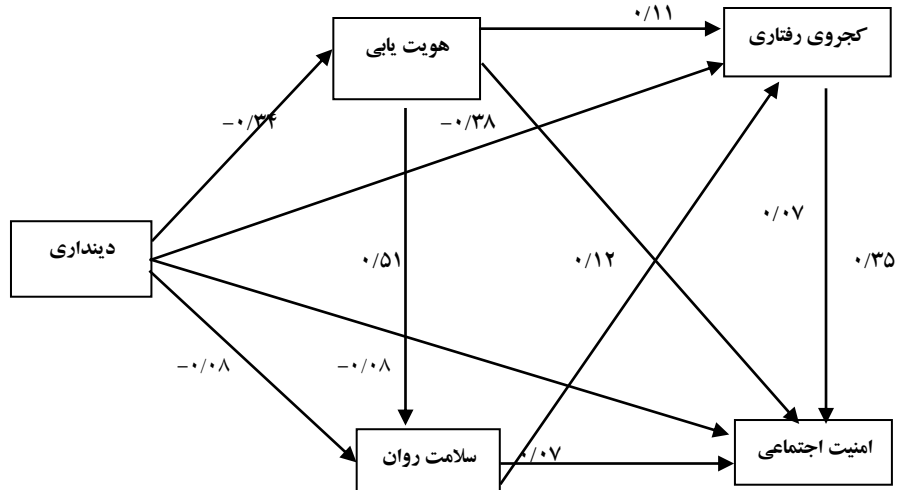
	۵	۴	۳	۲	۱	SD	M	
۱- دینداری					۱	۱۳/۳۵	۱۱۲/۳۷	
۲- سلامت روان				۱	۰/۲۴ ⁺⁺	۱۳/۱۹	۲۱/۸۱	
۳- هویت‌یابی			۱	۰/۵۱ ⁺⁺	۰/۳۴ ⁺⁺	۴/۳۲	۵/۸۹	
۴- کجروی رفتاری		۱	۰/۲۷ ⁺⁺	۰/۳۰ ⁺⁺	۰/۴۴ ⁺⁺	۷/۲۱	۶/۷۶	
۵- امنیت اجتماعی	۱	۰/۴۳ ⁺⁺	۰/۲۲ ⁺⁺	۲۴ ⁺⁺	۰/۲۸ ⁺⁺	۱۰/۵۹	۳۶/۳۵	

** $p \leq .01$

چنان‌که در جدول (۳) مشاهده می‌شود میانگین، انحراف استاندارد و ضرایب همبستگی متقابل متغیرهای دینداری، سلامت روان، هویت‌یابی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی نشان داده شده است. تمام ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش در سطح $p \leq .01$ معنادار هستند، بالاترین میزان همبستگی بین دو متغیر هویت‌یابی و سلامت روان (۰/۵۱) و کمترین میزان همبستگی بین دو متغیر دینداری و سلامت روان (۰/۲۴) به‌دست آمد.

لازم به ذکر است چنان‌که در جداول (۳) ملاحظه می‌شود در متغیرهای دینداری و امنیت اجتماعی هرچه افراد نمرات بالاتری به‌دست آورند نشان از وضعیت بهتر آنان است اما در متغیرهای سلامت روان، هویت‌یابی و کجروی رفتاری به‌صورت معکوس است و هرچه افراد نمرات کمتری به‌دست آورند وضعیت بهتری محسوب می‌شود. در برخی پرسشنامه‌ها، مقیاس لیکرت را بین ۲- تا ۲+ در نظر می‌گیرند که در چنین پرسشنامه‌هایی نمرات مثبت و منفی به‌دست می‌آید که نتایج هم مشخص است اما در برخی دیگر از پرسشنامه‌ها بین ۱+ تا ۵+ استفاده می‌شود که نمرات فقط مثبت هستند، علاوه بر آن محتوای پرسشنامه و نوع سؤالات هم مهم است.

جهت آزمودن فرضیه برازش مدل پیشنهادی تحقیق از تحلیل مسیر (آزمون معادلات ساختاری) استفاده شد که مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم مدل پژوهش محاسبه شده و معناداری مسیرها مشخص شد (شکل ۲). و نیز شاخص‌های برازش مدل در جدول (۴) گزارش شده است.

شکل ۲: نتایج مدل پیشنهادی پژوهش: مدل دینداری و امنیت اجتماعی

همان‌طور که در نتایج مدل تحقیق در شکل (۲) ملاحظه می‌شود مسیرهای مستقیم از دینداری به هويت يابی ($0/34$)، سلامت روان ($-0/08$)، امنیت اجتماعی ($-0/08$) و كجروي رفتاری ($-0/38$) بودند که مسیر مستقیم از دینداری به هويت يابی و كجروي رفتاری معنادار و به سلامت روان و امنیت اجتماعی معنادار نبود. از دیگر مسیرهای مستقیم در مدل، از هويت يابی به سلامت روان ($0/51$) و به كجروي رفتاری ($0/11$) معنادار بودند اما به امنیت اجتماعی ($0/07$) معنادار نبود، و نیز از سلامت روان به كجروي رفتاری ($0/12$) معنادار و به امنیت اجتماعی ($0/07$) معنادار نبود. آخرین مسیر مستقیم مدل، از كجروي رفتاری به امنیت اجتماعی ($0/35$) معنادار بود. همین‌طور در بررسی مسیرهای غیرمستقیم، مسیر غیرمستقیم از دینداری به سلامت روان به واسطه‌ی هويت يابی ($0/17$)، مسیر غیرمستقیم از دینداری به امنیت اجتماعی بواسطه كجروي رفتاری ($0/19$)، مسیر هويت يابی به امنیت اجتماعی بواسطه كجروي رفتاری ($0/10$) معنادار بودند، دیگر مسیرهای غیرمستقیم در مدل معنادار نبودند. نکته جالب توجه در این مدل مورد است که متغیر دینداری به‌صورت غیرمستقیم و به‌واسطه كجروي رفتاری در امنیت اجتماعی نقش دارد. همین‌طور دینداری به‌صورت غیرمستقیم و به‌واسطه‌ی هويت يابی در سلامت روان نقش دارد. هويت يابی هم به‌صورت غیرمستقیم و به‌واسطه‌ی كجروي رفتاری در امنیت اجتماعی نقش دارد.

در ادامه شاخص‌های برازش مدل پژوهش در جدول ۴ گزارش شده‌اند:

جدول ۴: شاخص‌های برازش مدل

RRMSEA	AGFI	GFI	RMR	NFI	CFI	P	df	X^2	X^2/df
۰/۰۷	۰/۹۹	۰/۹۹	۲/۳۵	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۰۴	۱	۴	۴

مقادیر جدول ۴ نشان می‌دهد مدل پژوهش برازش خوبی دارد. مقادیر برازندگی تطبیقی (CFI)، هنجار شده‌ی برازندگی (NFI)، نیکویی برازش (GFI) و نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI) بیشتر از ۰/۹۰ است که نشان‌دهنده‌ی برازش خوب مدل است. مقدار کای اسکور نسبی (X^2/df) عدد ۴ به دست آمد که مقدار مناسب و قابل قبولی است، هم‌چنین معیار اندازه‌گیری متوسط باقیمانده‌ها (RMR) هرچه کوچکتر و نزدیک به صفر باشد حاکی از برازش بهتر است. مقدار ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده (RMSEA) عدد ۰/۰۷ است که خود بیانگر مطلوبیت مدل تدوین شده است. شاخص‌های دیگر نیز به حد نرمال نزدیک و تناسب خوبی دارند. این مدل در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار است.

در ادامه از آزمون آماری تحلیل واریانس چند متغیره (MANOVA) برای مقایسه و تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به متغیرها براساس جنسیت و وضعیت تأهل آزمودنی‌ها استفاده شد. آزمون آماری تحلیل واریانس چند متغیره قادر است متغیرهای مستقل و وابسته را که دو یا چند سطح دارند، بررسی کند.

جدول ۵: میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش براساس جنسیت

متغیر	تعداد		میانگین		انحراف معیار	
	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن
دینداری	۲۴۰	۳۱۶	۱۰۹	۱۱۴	۱۴/۶۱	۱۱/۸۶
سلامت روان	۲۴۰	۳۱۶	۲۱/۲۲	۲۲/۲۵	۱۳/۰۱	۱۴/۳۲
هویت‌یابی	۲۴۰	۳۱۶	۶/۰۲	۵/۸۰	۴/۴۷	۴/۲۰
کجروی رفتاری	۲۴۰	۳۱۶	۹/۸۰	۴/۴۶	۸/۸۲	۴/۵۰
امنیت اجتماعی	۲۴۰	۳۱۶	۲۲/۷۳	۳۸/۳۵	۱۰/۹۰	۹/۹۱

براساس جدول ۵ و میانگین‌های دو گروه (مرد و زن) ملاحظه می‌شود که میزان دینداری و امنیت اجتماعی در زنان بالاتر از مردان بود و میزان کجروی رفتاری در بین

مردان بیشتر از زنان بود. در متغیرهای سلامت روان و هویت‌یابی بین دو گروه تفاوت معناداری نبود. برای این‌که مشخص شود تفاوت‌های به‌دست آمده براساس جنسیت در متغیرهای پژوهش معنادار است یا نه، نتایج معناداری در جدول ۶ نشان داده شده است.

جدول ۶: نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره براساس جنسیت

Sing	F	میانگین مجدورات	درجات آزادی	مجموع مجدورات	منبع پراش
۰/۰۰۰	۲۱/۰۷	۳۶۲۸	۱	۳۶۲۸	دینداری
۰/۳۵۹	۰/۸۴۲	۱۴۶	۱	۱۴۶	سلامت روان
۰/۵۶۰	۰/۳۴۱	۶/۳۶	۱	۶/۳۶	هویت‌یابی
۰/۰۰۰	۸۶/۱۳	۳۸۸۵	۱	۳۸۸۵	کجروی رفتاری
۰/۰۰۰	۲۷/۳۸	۲۹۳۳	۱	۲۹۳۳	امنیت اجتماعی

چنان‌که در جدول ۶ مشاهده می‌شود نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره نشان داد که در متغیرهای دینداری، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی براساس جنسیت در دانشجویان دانشگاه قم تفاوت معناداری وجود دارد. یعنی مقدار F به‌دست آمده در سطح کمتر از ۰/۰۰۱ معنادار است، میزان F و لامبدای ویلکز برای این آزمون معنادار بود.

جدول ۷: میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش براساس وضعیت تأهل

متغیر	تعداد		میانگین		انحراف معیار	
	متأهل	مجرد	متأهل	مجرد	متأهل	مجرد
دینداری	۱۱۸	۴۳۸	۱۱۶	۱۱۱	۱۲/۱۱	۱۳/۴۹
سلامت روان	۱۱۸	۴۳۸	۱۹/۰۱	۲۲/۵۶	۱۱/۲۷	۱۳/۵۷
هویت‌یابی	۱۱۸	۴۳۸	۴/۸۶	۶/۱۷	۳/۷۷	۴/۴۱
کجروی رفتاری	۱۱۸	۴۳۸	۵	۷/۲۴	۶/۲۳	۷/۳۸
امنیت اجتماعی	۱۱۸	۴۳۸	۳۹/۵۷	۳۵/۴۹	۱۰/۴۷	۱۰/۴۷

براساس جدول ۷ میانگین‌های دو گروه (مجرد و متأهل) ملاحظه می‌شود که افراد متأهل در میزان دینداری، سلامت روان، هویت‌یابی و امنیت اجتماعی وضعیت بهتری داشتند. نسبت کجروی رفتاری در بین افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل بود. برای این‌که مشخص شود تفاوت‌های به‌دست آمده براساس وضعیت تأهل در متغیرهای پژوهش معنادار است یا نه، نتایج معناداری در جدول ۸ نشان داده شده است.

جدول ۸: نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره براساس وضعیت تأهل

Sig	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	منبع پراش
۰/۰۰۰	۱۳/۱۲	۲۲۹۱	۱	۲۲۹۱	دینداری
۰/۰۰۹	۶/۸۰	۱۱۷۲	۱	۱۱۷۲	سلامت روان
۰/۰۰۳	۸/۷۶	۱۶۱	۱	۱۶۱	هویت‌یابی
۰/۰۰۳	۹/۰۷	۴۶۵	۱	۴۶۵	کجروی رفتاری
۰/۰۰۰	۱۴/۱۲	۱۵۴۸	۱	۱۵۴۸	امنیت اجتماعی

چنان‌که در جدول ۸ مشاهده می‌شود نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره نشان داد که در متغیرهای دینداری، سلامت روان، هویت‌یابی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی براساس وضعیت تأهل در دانشجویان دانشگاه قم تفاوت معناداری وجود دارد. در متغیرهای پژوهش افراد متأهل وضعیت بهتری داشتند ولی میزان کجروی رفتاری در افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل بود، میزان F و لامبدای ویلکز برای این آزمون معنادار بود.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد مدل دینداری و امنیت اجتماعی از برازش مناسب و قابل قبولی برخوردار بود در این مدل به بررسی نقش دینداری در افزایش امنیت اجتماعی و پیشگیری از کجروی رفتاری به‌واسطه‌ی هویت‌یابی و افزایش سلامت روان پرداخته شده بود. دینداری به‌عنوان متغیر مستقل، هویت‌یابی و سلامت روان به‌عنوان متغیرهای میانجی، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی به‌عنوان متغیرهای وابسته در مدل پژوهش مطرح بودند. از آنجا این مدل برای اولین بار در تحقیق حاضر ارائه شده بود بنابراین نتایج برازش مدل قابل قیاس نبوده و به مقایسه نتایج مسیرهای ارائه شده در تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین پرداخته شده است. همسو با نتایج این تحقیق می‌توان به نتایج تحقیقات متعدد اشاره کرد.

از آن جمله در مورد رابطه بین دینداری و سلامت روان که معنادار بود آورد و (۱۹۹۵) در تحقیقی با عنوان «ارتباط بین تغییر مذهبی و از بین رفتن افسردگی و اضطراب» می‌نویسد که از ۵۰ مطالعه انجام شده ۳۶ مورد (۷۲ درصد) نشان دهنده ارتباط مثبت بین اعتقادات مذهبی و بهداشت روانی هستند (به نقل از صالحی و همکاران، ۱۳۸۶). هم‌چنین، تحقیق واحدی و احمدیان (۱۳۹۳) نشان داد که بین ابعاد دینداری با مؤلفه‌های بهزیستی روان‌شناختی در دانشجویان رابطه مثبت وجود داشت. تحقیق

موسوی و اکبری زردخانه (۱۳۸۹) نشان دهنده‌ی همبستگی بین الگوی رابطه دینداری با سلامت روان در دانشجویان بوده است. تحقیق دیگری هم که توسط موسوی (۱۳۹۱) صورت گرفت، نشان داد که در بین دانشجویان شاهد و غیرشاهد بین دینداری و سلامت روان رابطه مثبت وجود دارد. تحقیقات دیگری از جمله، کاظمی و نیک‌منش (۱۳۸۸)، صالحی و همکاران (۱۳۸۶)، هادیانفر (۱۳۸۴)، کاظمی و همکاران (۱۳۸۴)، مروتی شریف‌آباد و همکاران (۱۳۸۳)، سرگلزایی و همکاران (۱۳۸۰)، ابراهیمی و نصیری (۱۳۷۵)، بهرامی مشعوف (۱۳۷۳)، لورن و کارل (۲۰۰۳) و گلانتر و همکاران (۲۰۰۰) با نتایج تحقیق حاضر همسو بوده‌اند.

در نتایج پژوهش حاضر گزارش شد که بین دینداری و هویت‌یابی همبستگی معناداری وجود دارد که همسو با این یافته تحقیق، مک‌کینی و مک‌کینی (۱۹۹۹) به این نتیجه رسیدند که بین تعهد به مذهب و حالات هویت رابطه وجود دارد. به‌زعم آنها اعمال عبادی نقش مهمی در زندگی روان‌شناختی و هویتی افراد ایفا می‌کند (نقل از نجفی و همکاران، ۱۳۸۵). مارسیا (۱۹۶۶) بیان کرد که بین پایگاه‌های هویت و سلامت روانی ارتباط وجود دارد. مطالعات مئوس (۱۹۹۶) نشان می‌دهد که پایگاه‌های هویتی، از نظر سلامت روانی با یکدیگر تفاوت‌هایی دارند، یعنی افراد با هویت سردرگم، پایین‌ترین سطح سلامت روانی را دارند و پایگاه‌هایی با تعهد بالا (هویت موفق و زودرس) بالاترین سطح سلامت روانی را نشان می‌دهند. گرایش به مذهب از یک سو بر شکل‌گیری هویت من تأثیر دارد (اریکسون، ۱۹۶۸)، و از سوی دیگر با شاخص‌های سلامت روانی رابطه‌ی مثبت دارد (نقل از رحیمی‌نژاد، ۱۳۷۹).

در تحقیق جمالی (۱۳۸۱) یافته‌ها حاکی از وجود همبستگی بین نگرش مذهبی و احساس معنابخش بودن زندگی و سلامت روان بود. بنابراین مذهب باعث احساس معنابخش بودن زندگی و به نوعی پاسخ به سؤالات نوجوان در مورد هدف و معنای زندگی می‌شود که این به نوبه خود بر هویت افراد تأثیر می‌گذارد (نقل از نجفی و همکاران، ۱۳۸۵).

همسو با این یافته تحقیق، می‌توان به تحقیق دهستانی و همکاران (۱۳۹۱) اشاره کرد که نشان دادند بین دینداری با سبک‌های هویت موفق در دانشجویان همبستگی وجود دارد که دینداری نقش تسهیل‌کننده‌ی در شکل‌گیری هویت دانشجویان داشته است. هم‌چنین، تحقیق واحدی و احمدیان (۱۳۹۳) نشان داد که بین ابعاد دینداری و سبک‌های هویت مذهبی همبستگی مثبت معنادار وجود داشته است. تحقیق نجفی و

همکاران (۱۳۸۵) نشان داد که دینداری با بحران هویت رابطه معکوس دارد و دینداری توانایی پیش‌بینی بحران هویت را دارد.

در تبیین وجود ارتباط بین دینداری و بحران هویت، باید اشاره کرد که به عقیده اریکسون، زمانی که نوجوان قادر به یافتن ارزش‌های پایدار و مثبت در خانواده و فرهنگ نباشد و ایدئولوژی منسجم و قابل قبول ارائه نشود، منجر در هم‌ریختگی عقیدتی می‌شود و هویتی از هم پاشیده پیدا می‌کند.

در نتایج پژوهش حاضر گزارش شد که بین دینداری و کجروی رفتاری همبستگی معکوس معناداری وجود دارد که همسو با این یافته تحقیق، بررسی‌ها نشان داده‌اند که مذهب سهم مهمی در جلوگیری از گرایش به سوی بزهکاری دارد (چادویک و تاپ، ۱۹۹۳). در پژوهشی که توسط واهر و احمد (۱۹۹۳) بر روی ۳۰ نوجوان بزهکار و ۳۰ نوجوان غیر بزهکار صورت گرفت، پژوهشگران دریافتند که نوجوانان غیر بزهکار از نگرش مذهبی قوی‌تری برخوردار بوده‌اند (نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۰).

تحقیقات نشان داده که افراد مذهبی کمتر از افراد غیرمذهبی به بزهکاری روی می‌آورند (هادیانفرد، ۱۳۸۴). علوی و همکاران (۱۳۸۷) در تحقیقی تحت عنوان «نقش مذهب در کاهش پرخاشگری» به این نتیجه رسیدند که بین دو گروه مسجدی و غیرمسجدی در میزان پرخاشگری تفاوت معناداری وجود دارد (ظهور و توکلی، ۱۳۸۱: ۳۵). در تبیین این یافته تحقیق که دینداری می‌تواند در کاهش کجروی رفتاری نقش داشته باشد به نتایج چند تحقیق اشاره می‌شود. «اگر دوستم داری، به دستوراتم توجه کن: فراتحلیلی از اثر دین بر جرم» عنوان پژوهش بایر و رایت است که در سال ۲۰۰۱ منتشر شد. پرسش آغازین این تحقیق آن است که آیا رفتارها و باورهای مذهبی، بازدارنده رفتارهای جنایی است؟ این تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که رفتارها و اعتقادات مذهبی یا دینی بازدارندگی متوسطی در رفتار جنائی افراد دارند. هم‌چنین بندا و کاروین نتایج پژوهشی را سال ۲۰۰۱ منتشر کردند که نشان می‌داد دینداری با جرم رابطه معناداری دارد و دینداری عامل مهم پیش‌بینی کننده و بازدارنده برای جرم به حساب می‌آید (نقل از نازک‌تبار، زاهدی و نایی، ۱۳۸۵). همین‌طور نتایج بسیاری از تحقیقات نشان داده است که ارزش‌ها و باورهای دینی با افزایش نظم و کاهش آنومی و بزهکاری همراه بوده است (مدیری و آزادارمکی، ۱۳۹۲: ۷). از جمله تحقیقات انجام شده مرتبط می‌توان به تحقیق سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) اشاره کرد که نشان دادند بین

دینداری با رفتارهای آنومی و کجروی رفتاری رابطه معکوس وجود دارد. تحقیق صالحی و همکاران (۱۳۸۶) و کاظمی و نیک‌منش (۱۳۸۸) تأیید کننده‌ی این موضوع بودند. در نتایج پژوهش حاضر گزارش شد که بین دینداری و امنیت اجتماعی همبستگی معناداری وجود دارد که همسو با این یافته تحقیق می‌توان گفت عضویت‌های گروهی گاه به دلیل نیاز فرد به خود ادراکی و تحت شرایط سخت شکل می‌گیرد. بر این اساس، هویت مذهبی زمانی که احساس امنیت فرد فرسایش یافته، می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد (یسدلکی و همکاران، ۲۰۱۰). هویت‌یابی به‌وسیله‌ی یک گروه مذهبی احساس ثبات‌یافتگی و اطمینان‌خاطر بیشتری نسبت به دیگر گروه‌های اجتماعی را به‌دست می‌دهد. حتی بیشتر از شبکه‌های حمایتی سازمان‌یافته (گراهام، ۲۰۱۰). از این‌رو مذهب با هویت‌سازی، مانع از ایجاد احساس و اماندگی و عدم احساس امنیت در فرد می‌شود. مذهب می‌تواند حس اعتماد، پیوند، هویت مشترک، همبستگی اجتماعی و روحیه همکاری و تعاون را در افراد ایجاد کند (کتابی، ۱۳۸۳). رافل و سوزیز (۲۰۰۷) استدلال می‌کنند که مناسب‌ترین هدف مفیدی را دنبال می‌کنند که همانا برانگیختن انسجام اجتماعی و تقویت حس همکاری در افراد است. دمرس (۲۰۰۳) بیان می‌کند در سطح خرد می‌توان مذهب را به مفهوم «سرمایه اجتماعی» در نظر گرفت که با تمرین دادن افراد، مشارکت کردن را در آنها تقویت می‌کند و باعث می‌شود مشارکت اجتماعی رشد یابد. بنابراین ملاحظه می‌شود که همسو با نتایج تحقیق حاضر، منطقی به نظر می‌رسد که دین در افزایش امنیت اجتماعی جامعه با کارکردهای خود نقش قابل توجهی داشته باشد و شاید از کارکردهای مهم دین بتوان به امنیت اجتماعی اشاره کرد.

پژوهش‌های صورت گرفته همسو با رابطه بین دینداری با امنیت اجتماعی بسیار زیاد است که از جمله می‌توان به تحقیق شاطریان و همکاران (۱۳۹۵) اشاره کرد که نتایج آن نشان داد ابعاد دینداری توانایی پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی را داشتند. هم‌چنین تحقیق پوراحمد و همکاران (۱۳۹۱)، امین بیدختی و شریفی (۱۳۹۱)، هاشمیان فر و همکاران (۱۳۹۲) و کفاشی (۱۳۹۴) نشان دادند که بین دینداری و احساس امنیت اجتماعی به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم و به‌واسطه‌ی متغیرهای دیگری مانند سرمایه اجتماعی و انسجام اجتماعی همبستگی وجود دارد.

درنهایت، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که رابطه همبستگی بین متغیرهای دینداری، هویت‌یابی، سلامت روان، کجروی رفتاری و امنیت اجتماعی که در پژوهش حاضر

معنادار بود با اکثر پژوهش‌ها و نظریات پیشین همسو بود. البته در این زمینه نیاز به تحقیقات بیشتر وجود دارد.

نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره نشان داد که میزان دینداری و امنیت اجتماعی در زنان بالاتر از مردان بود و میزان کجروی رفتاری در بین مردان بیشتر از زنان بود. در نتایج آزمون همبستگی نشان داده شد که دینداری با امنیت اجتماعی رابطه مثبت و با کجروی رفتاری رابطه منفی دارد که در اینجا قابل توجیه است، به طوری که قابل پیش‌بینی است در گروه نمونه زنان که میزان دینداری بالاتری دارند میزان احساس امنیت اجتماعی بالاتر و کجروی رفتاری هم پایین‌تر باشد. هم‌چنین میانگین‌های دو گروه مجرد و متأهل نشان داد که افراد متأهل در میزان دینداری، سلامت روان، هویت‌یابی و امنیت اجتماعی وضعیت بهتری داشتند. نسبت کجروی رفتاری در بین افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل بود. با توجه به نتایج آزمون همبستگی قابل توجیه است که در گروه نمونه افراد متأهل که میزان دینداری بالاتری داشتند از سلامت روان بالاتر و هویت شکل یافته‌تر برخوردار باشند. و نیز از احساس امنیت اجتماعی بالاتری برخوردار باشند و میزان کجروی رفتاری کمتری هم نسبت به افراد مجرد داشته باشند؛ چراکه ازدواج این افراد هم به نوعی تسهیل‌کننده میزان دینداری، سلامت روان، هویت و احساس امنیت اجتماعی آنان باشد و از طرفی کاهش دهنده کجروی رفتاری آنان باشد.

در تبیین این نتایج می‌توان به نتایج چند تحقیق اشاره کرد که نشان داده‌اند براساس جنسیت در متغیرهای مطرح شده تفاوت وجود دارد. از جمله تحقیق واحدی و احمدیان (۱۳۹۳) که نشان داد براساس مؤلفه جنسیت در متغیرهای دینداری، بهزیستی روان‌شناختی و هویت مذهبی تفاوت معنادار وجود داشت که در آن، دختران دانشجوی نسبت به پسران دانشجوی وضعیت بهتری داشتند و از میزان دینداری بالاتر، بهزیستی روان‌شناختی بهتر و هویت مذهبی شکل گرفته‌تری برخوردار بودند. هم‌چنین، تحقیق نجفی و همکاران (۱۳۸۵) نشان داد که بین دختران و پسران دبیرستانی در مؤلفه دینداری تفاوت وجود داشت که دختران نمرات بالاتری در این مؤلفه نسبت به پسران داشتند، اما در بحران هویت براساس جنسیت تفاوت معناداری به‌دست نیامد. البته تحقیق جمشیدی سلوکلو و شیخ‌الاسلامی (۱۳۹۲) نشان داد که تفاوت جنسیتی در مؤلفه دینداری وجود دارد، چنانچه نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که نقش‌های جنسیتی زنانه با دینداری رابطه مثبت معنادار داشته است منتها نقش‌های جنسیتی مردانه رابطه معناداری با دینداری نداشته است. تحقیق مدیری و آزادارمکی (۱۳۹۲) و سراج‌زاده (۱۳۸۷) تأیید‌کننده این یافته بوده است.

منابع

- امین‌بیدختی، علی‌اکبر؛ شریفی، نوید (۱۳۹۱)؛ بررسی نقش مداخله‌گرایانه سازه سرمایه اجتماعی در رابطه بین دینداری و احساس امنیت اجتماعی، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، س ۱، ش ۳، صص ۱۳-۳۸.
- بهرامی‌مشعوف، عباس (۱۳۷۳)؛ *بررسی رابطه بین میزان عبادت و سلامت روان در دانشجویان پسر مرکز تربیت معلم همدان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تربیت معلم.
- بیات، بهرام (۱۳۸۸)؛ *جامعه‌شناسی احساس امنیت*، تهران انتشارات امیرکبیر.
- پناهی، محمدحسین؛ فریبا، شایگان (۱۳۸۶)؛ «اثر میزان دینداری بر اعتماد سیاسی»، *فصلنامه علوم اجتماعی* (دانشگاه علامه طباطبایی)، تهران، ش ۳۷.
- پوراحمد، احمد؛ عیوضلو، محمود؛ حامد، محبوبه؛ عیوضلو، داوود؛ رضایی، فرشته (۱۳۹۱)؛ بررسی رابطه دینداری و احساس امنیت در فضاهای شهری و روستایی، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، س ۱، ش ۱، صص ۲۰-۱.
- خلیلی، رضا (۱۳۸۱)؛ «مهاجرت نخبگان، پدیده‌ای اجتماعی یا موضوع امنیت ملی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۵ (۲).
- خدایاری‌فرد، محمد، غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن (۱۳۸۰)؛ «گستره پژوهش‌های روان‌شناختی در حوزه دین»، *فصلنامه اندیشه و رفتار*، ۶ (۴).
- جمشیدی سلوکلو، بهنام؛ شیخ‌الاسلامی، راضیه (۱۳۹۲)؛ «تفاوت‌های فردی در نقش‌های جنسیتی و ارتباط آن با دینداری دانش‌آموزان»، *فصلنامه شخصیت و تفاوت‌های فردی*، س ۲، ش ۳، صص ۱۱۹-۱۰۱.
- ربانی، رسول؛ زهرا، طاهری (۱۳۸۸)؛ تبیین جامعه‌شناختی میزان دینداری و تاثیر آن بر سرمایه‌ی اجتماعی در بین ساکنان شهر جدید بهارستان اصفهان، *مجله علوم اجتماعی*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
- رحیمی‌نژاد، عباس (۱۳۷۹)؛ *بررسی تحول هویت و رابطه آن با حرمت خود و حالت اضطراب در دانشجویان کارشناسی*، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- زاده‌علی، داود (۱۳۸۸)؛ حقوق و تکالیف متقابل مردم و حکومت از دیدگاه اسلام (۱۱)، *تشریح پیام انقلاب*، ش ۳۰.
- دهستانی، مهدی؛ زاده‌محمدی، علی؛ محمدی، سمیه (۱۳۹۱)؛ بررسی میزان دینداری و ارتباط آن با سبک‌های هویت دانشجویان، *مجله علوم رفتاری*، دوره ۶، ش ۲، صص ۱۷۹-۱۷۱.
- سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۷)؛ نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهران و دلالت آن بر نظریه سکولار شدن، *نمایه پژوهش*، ش ۷ و ۸.
- سراج‌زاده، سیدحسین؛ پویافر، محمدرضا (۱۳۸۷)؛ دین و نظم اجتماعی: بررسی رابطه دینداری با احساس آنومی و کجروی در میان نمونه‌ای از دانشجویان، *فصلنامه مسایل اجتماعی ایران*، س ۱۶، ش ۶۳، صص ۱۰۵-۷۰.
- سراج‌زاده، سیدحسین؛ جواهری، فاطمه؛ ولایتی‌خواجه، سمیه (۱۳۹۲)؛ دین و سلامت: آزمون اثر دینداری بر سلامت در میان نمونه‌ای از دانشجویان، *جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۴، ش ۴۹، صص ۷۷-۵۵.
- سرگلزایی، محمدرضا؛ بهدانی، فاطمه؛ قربانی، اسماعیل (۱۳۸۰)؛ آیا فعالیت‌های مذهبی می‌تواند از افسردگی،

- اضطراب و سوء‌مصرف مواد در دانشجویان پیشگیری نماید؟، *اولین همایش بین‌المللی نقش دین در بهداشت روان*، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران.
- شاطریان، محسن؛ حسینی‌زاده ارانی، سیدسعید؛ سخایی، ایوب؛ حسینی، محمدرضا (۱۳۹۵)؛ نهاد دین و امنیت: بررسی و سنجش ارتباط میان میزان دینداری و احساس امنیت اجتماعی در میان ساکنین مناطق حاشیه‌ای شهرستان کاشان، *دو فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، س ۳، ش ۷، صص ۱۴۹-۱۲۱.
- شهابی، سیامک (۱۳۸۲)؛ *بررسی اولویت‌های ارزشی جوانان روستایی و عوامل مؤثر بر آن*، اصفهان: گروه تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ج ۱ و ۲.
- شولتز، دوان؛ شولتز، سیدنی آلن (۱۳۸۹)؛ *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه‌ی یحیی سیدمحمدی، تهران: نشر ویرایش.
- صالحی، لیلی؛ سلیمانی‌زاده، لاله؛ باقری‌یزدی، سیدعباس؛ عباس‌زاده، عباس (۱۳۸۶)؛ «رابطه بین اعتقادهای مذهبی و منبع کنترل سلامت روان در دانشجویان»، *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین*، ۱۱ (۱).
- ظهور، علیرضا؛ توکلی، علی (۱۳۸۱)؛ «وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان در سال ۱۳۸۰»، *فصلنامه ارمغان دانش*، ۷ (۲۸).
- عبدی‌زرین، سهراب (۱۳۹۰)؛ مقایسه بهداشت روانی دانش‌آموزان دختر دارای والد و فاقد والد، *همایش منطقه‌ای روان‌شناختی کودک و نوجوان*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، کرمانشاه.
- علوی، سیدسلیمان؛ مرتضی، ثابت‌قدم؛ سیامک، امانت؛ زهره، نورایی؛ اعظم، حسینی (۱۳۸۷)؛ نقش مذهب در کاهش پرخاشگری، *مجله روان‌شناسی و دین*، ۱ (۴).
- علیخانی، علی‌اکبر (۱۳۸۳)؛ *هویت و بحران هویت*، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- کاپلان، هارولد؛ سادوک، بنیامین (۱۳۹۰)؛ *خلاصه روان‌پزشکی*، ترجمه‌ی حسن رفیعی، فرزین رضاعی، تهران: نشر ارجمند.
- کاظمی، مجید؛ کریمی، سیما؛ انصاری، علی، نگاهبان، طیبه؛ حسینی، سیدجیب‌الله؛ وزیری‌نژاد، رضا (۱۳۸۴)؛ تأثیر روزه رمضان بر بهداشت روان و افسردگی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی سیرجان در سال ۱۳۸۳، *مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان*، ۵ (۲)، ۱۱۷-۱۲۲.
- کاظمی، یحیی؛ نیک‌منش، زهرا (۱۳۸۸)؛ رابطه دینداری، خویش‌داری و اعتیاد، *طلوع بهداشت*، دوره ۸، ش ۳-۴، ص ۸.
- کتابی، محمود و همکاران (۱۳۸۳)؛ دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی - فرهنگی، *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ۱۷ (۲).
- کلمنتس، کوین (۱۳۸۴)؛ *به سوی یک جامعه امن*، ترجمه‌ی محمدعلی قاسمی، انتشارات مطالعات راهبردی، ۸ (۲).
- کفاشی، مجید (۱۳۹۴)؛ مدل معادلات ساختاری رابطه مؤلفه‌های دینداری با مؤلفه‌های سلامت اجتماعی دانشجویان، *فصلنامه راهبرد فرهنگی اجتماعی*، ۴، ۱۴، ۲۱۳-۲۳۳.
- مدیری، فاطمه؛ آزادارمکی، تقی (۱۳۹۲)؛ جنسیت و دینداری، *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۴ (۵۱)، ۱۴-۱.
- مروتی‌شریف‌آباد، محمدعلی؛ غفرانی‌پور، فضل‌الله؛ حیدرینیا، علیرضا؛ بابایی‌روچی، غلامرضا (۱۳۸۳)؛ حمایت مذهبی درک شده از رفتارهای ارتقاء دهنده سلامت و وضعیت انجام این رفتارها در سالمندان ۶۵ ساله و بیشتر شهر یزد، *مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی صدوقی یزد*، س ۱۲، ش ۱.
- معین، محمد (۱۳۸۱)؛ *فرهنگ فارسی معین*، ج ۸، انتشارات امیرکبیر.

- موسوی، رقیه (۱۳۹۱): بررسی الگوی رابطه سلامت روان و دینداری در دانشجویان شاهد و غیرشاهد، *دانشور رفتار*، دوره ۱۹، ش ۷، صص ۶۵-۷۶.
- موسوی، رقیه؛ اکبری زردخانه، سعید (۱۳۸۹): الگوی رابطه دینداری و سلامت روان دانشجویان: تفاوت‌های جنسیتی، *فرهنگ مشاوره و روان درمانی*، ۱، ۲، ۱۷۰-۱۵۱.
- نازکبار، حسین؛ زاهدی، محمدجواد؛ نایی، هوشنگ (۱۳۸۵): نقش دینداری از ممانعت بزهکاری جوانان شهر تهران، *رفاه اجتماعی*، س ۶، ش ۲۲، صص ۲۳۳-۲۵۸.
- نجفی، محمود؛ احدی، حسن؛ دلاور، علی (۱۳۸۵): «بررسی رابطه کارایی خانواده و دینداری با بحران هویت»، *فصلنامه دانشور رفتار*، س ۱۳، ش ۱۶، صص ۱۷-۲۶.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۸۲): «درآمدی بر امنیت اجتماعی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، س ۶، ش ۱۹.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۸۵): «گفتمانی پیرامون امنیت اجتماعی»، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، ش ۵-۴.
- هادیانفرد، حبیب (۱۳۸۴): «احساس ذهنی بهزیستی و فعالیت‌های مذهبی در گروهی از مسلمانان»، *مجله روان‌شناسی بالینی ایران*، ۲۳۲-۲۲۴.
- هاشمیان‌فر، سیدعلی؛ دهقانی، حمید؛ اکبرزاده، فاطمه (۱۳۹۲): تأثیر دینداری و رسانه‌های جمعی بر احساس امنیت اجتماعی دانشجویان، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، س ۲، ش ۵، صص ۷۲-۵۳.
- واحدی، شهرام؛ احمدیان، ریحانه (۱۳۹۳): رابطه سبک‌های هویت مذهبی، ابعاد دینداری با بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان، *روان‌شناسی و دین*، س ۷، ش ۴، صص ۹۱-۱۰۷.
- Berggren, N , Bjørnskov. C. (2011); Is the importance of religion in daily life related to social trust?: Cross-country and cross-state comparisons, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 80, 459-480.
- Demerath III, N.J., (2003); Civil society and civil religion as mutually dependent. In: Dillon, M. (Ed.), *Handbook of the Sociology of Religion*, University Of Cambridge Press, Cambridge, UK, PP 348-358.
- Erikson.E.H (1968); *Identity Youth and Crisis*, NewYork:Norton.
- Glanter M; Larson D; Rubenstone T. (2000); the Impact of Evangelical Belief on Clinical Practice; *American Journal of Psychiatry*.
- Graham, J. & Haidt, J. (2010); Beyond Beliefs: Religions Bind Individuals into Moral Communities, *Personality and Social Psychology Review*, 14, 140-150.
- Loren G; Karl A. (2003); *the Remarkable Health and Longevity Benefits of Participating Regularly in a community of Faith Environment Health Prospect*.
- Marcia J.E. (1966); Development and validation of ego identity status, *Journal of personality and social psychology*, 3, 551-558.
- Meeus, W (1996); Studies on identity development in adolescence. An overview of research and some new data, *Journal of youth and adolescence*, 25, 569-598.
- Rufflè, B.J., Sosis, R.H., (2007); Does it pay to pray? Evaluating the economic return to religious ritual. B.E. *Journal of Economic Analysis and Policy: Contributions*, 7, Article 18.
- Yesseldky, R. Matheson, K. & Anisman, H. (2010); Religiosity as Identity: Toward an Understanding of Religion From a Social Identity Perspective, *Personality and Social Psychology Review*, 14, 60-71.